

TIL VA TAFAKKUR: KO‘P TILLILIK INSON ONGINI QANDAY SHAKLLANTIRADI?

Andijon davlat chet tillari instituti

Xoldarova Sarvinoz

Ilmiy rahbar: Xomidova Malohat

Anotatsiya: Ushbu maqola ko‘p tillilik va inson ongining o‘zaro aloqasini tahlil qiladi. Til faqat muloqot vositasi emas, balki tafakkur va shaxsiyatni shakllantiruvchi muhim omil ekanligi ko‘rsatiladi. Tadqiqotlar va psixologik tahlillar asosida ko‘p tilli insonlar muammolarni turlicha yondashuv bilan hal qilishi, o‘z hissiyotlarini boshqarishi va shaxsiyatining turli qirralarini namoyon qilishi aniqlanadi. Maqola yoshlar va til o‘rganishga qiziquvchilar uchun ko‘p tillilikning psixologik foydasi va ongni rivojlantirishdagi ahamiyatini yoritadi.

Kalit so‘zlar: ko‘p tillilik, til va tafakkur, ikki til – ikki ong, fikrlash qobiliyati, shaxsiyat va til, mental fleksibilitet, psixologik ta’sir, ichki dialog, emotsional boshqaruv, tilning psixologik roli.

Inson dunyoni qanday ko‘rsa, shunday tushunadi. Ammo u dunyoni qanday ko‘radi? Ko‘zlari bilanmi yoki tili orqali? Aslida, inson atrof-muhitni nafaqat ko‘rish va eshitish orqali, balki uni ifodalash uchun ishlatadigan til orqali ham anglaydi. Til — bu shunchaki aloqa vositasi emas, balki tafakkurning eng muhim qurollaridan biridir.

Har bir til inson ongiga o‘ziga xos rang, ohang va qarash olib kiradi. Bir tilda mavjud bo‘lgan tushuncha boshqa tilda bo‘lmasligi yoki butunlay boshqacha ifodalanishi mumkin. Natijada, turli tillarda so‘zlashuvchi insonlar bir xil voqelikni turlicha talqin qiladi, turli xulosalarga keladi. Bu esa til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yaqqol namoyon etadi.

Shunday ekan, savol tug‘iladi: bir nechta til bilgan inson bir nechta “dunyo”da yashaydimi? U turli tillarda fikrlaganda uning qarashlari, hissiyotlari va qaror qabul qilish

jarayoni o'zgaradimi? Ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson qaysi tilda o'ylayotgan bo'lsa, uning fikrlash uslubi ham shunga mos ravishda shakllanadi.

Bugungi globallashtirish davrida ko'p til bilish oddiy ehtiyojga aylanib bormoqda. Ammo bu faqat yangi odamlar bilan muloqot qilish yoki imkoniyatlarni kengaytirish vositasi emas. Ko'p tillilik inson ongini rivojlantiradi, uning fikrlash doirasini kengaytiradi va dunyoni ko'rish burchagini boyitadi.

Til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik

Til va tafakkur o'rtasidagi munosabat insoniyatni qadimdan o'ylantirib kelgan masalalardan biridir. Inson o'z fikrlarini shakllantirishda tilga tayanadi, ya'ni u o'ylayotgan paytda aslida so'zlar orqali tafakkur qiladi. Shu sababli ham til nafaqat fikrni ifodalash vositasi, balki uni shakllantiruvchi omil sifatida ham qaraladi.

Olimlarning ta'kidlashicha, inson dunyoni bevosita emas, balki til orqali "filtrlangan" holda qabul qiladi. Har bir til o'z egasiga borliqni ma'lum bir tartibda ko'rishni "o'rgatadi". Masalan, ayrim tillarda ranglar juda aniq farqlansa, boshqalarida ular umumiyroq ifodalanadi. Bu esa o'sha til egalarining ranglarni idrok etishiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, til grammatikasi ham fikrlash tarziga ta'sir qiladi. Ba'zi tillarda vaqt tushunchasi aniq ifodalanadi, boshqalarida esa bu kamroq seziladi. Natijada, inson vaqtni qanday his qilishi ham uning tiliga bog'liq bo'lishi mumkin. Bu holat til va tafakkur o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni yana bir bor isbotlaydi.

Demak, til inson ongida shunchaki aks etuvchi vosita emas, balki faol ta'sir ko'rsatuvchi tizimdir. U insonning fikrlash doirasini belgilaydi, dunyoni qanday tushunishini yo'naltiradi va hatto ayrim hollarda uning qarorlariga ham ta'sir qiladi.

Ko'p tillilik va fikrlash qobiliyati

Bir nechta til bilgan insonning ongini kuzatish – ajoyib psixologik tajriba. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ikki yoki undan ortiq tilni biladigan odamlar muammolarni yechishda bir tildan foydalanganlarga nisbatan sezilarli darajada moslashuvchan va ijodiy bo'lishadi.

Ular turli tillarda o‘ylash jarayonida biror vaziyatni bir nechta nuqtai nazardan baholashni o‘rganadi, natijada qaror qabul qilishda yanada aniq va muvozanatli bo‘ladilar.

Ko‘p tillilik shuningdek, diqqatni jamlash va ma’lumotni boshqarish qobiliyatini ham kuchaytiradi. Masalan, bir vaqtda bir nechta tillar bilan ishlash miyani murakkab vazifalarni tezroq va samaraliroq bajarishga majbur qiladi. Bu holat “mental fleksibilitet” deb ataladi va insonning muammolarga ijodiy yondashish qobiliyatini oshiradi.

Shuningdek, til bilish insonning his-tuyg‘ularini boshqarishiga ham yordam beradi. Turli tillarda o‘ylash orqali odam o‘z emotsiyalarini turlicha ifodalaydi, ba’zan esa o‘zini boshqacha tilda tutish orqali hissiyotlarini nazorat qilishi mumkin. Shu sababli ham ko‘p tillilik inson psixikasiga nafaqat kognitiv, balki emotsional jihatdan ham ta’sir qiladi.

Natijada, ko‘p til bilish oddiy ko‘nikmadan ko‘proq narsani anglatadi: u insonning tafakkur doirasini kengaytiradi, qarashlarini boyitadi va uni dunyoni turlicha ko‘ra oladigan shaxsga aylantiradi. Bu, albatta, zamonaviy dunyo sharoitida yoshlar uchun katta ustunlik hisoblanadi.

Tilga qarab shaxsiyat o‘zgarishi: “Ikki til – ikki ong

Til insonning shaxsiyatini faqat ifodalash vositasi emas, balki uni shakllantiruvchi kuchga ega. Ba’zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, biror inson o‘z ona tilida gapirganda odatda ma’lum bir shaxsiyat xususiyatlarini namoyon qiladi — masalan, ehtiyotkor, jiddiy yoki mulohazakor. Ammo u boshqa tilda gapirganda, ayni odam o‘zini boshqacha tutishi, boshqa qarorlar qabul qilishi va hatto boshqa hissiyotlarni namoyon qilishi mumkin.

Bu hodisa psixologiyada “Ikki til – ikki ong” deb ataladi. Til insonning ichki dunyosini va ijtimoiy harakatlarini bir darajada boshqaradi. Masalan, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ikki til biluvchi odam o‘z ona tilida qat’iy bo‘lishi mumkin, ammo boshqa tilda gapirganda yanada ochiq, sarkastik yoki ijodiy bo‘lishi mumkin. Bu holat tilning inson ongiga bevosita ta’sirini yaqqol ko‘rsatadi.

Ko‘p tillilik shuningdek, o‘zini boshqacha til orqali namoyon qilishni o‘rgatadi. Bu nafaqat shaxsiyatni boyitadi, balki ijtimoiy muhitga moslashuvchanlikni oshiradi, odamni yanada adaptiv va tezkor qiladi. Shu bois ko‘p tilli insonlar turli madaniyatlarda yashash yoki ishlashda ko‘proq muvaffaqiyat qozonishadi, chunki ular o‘z onglarini til orqali turlicha “moslashtira” olishadi.

Natijada, til insonning nafaqat fikrlashini, balki shaxsiyatini ham shakllantiradi. Shu bois ko‘p tillilik insonni yanada ko‘p qirrali, moslashuvchan va chuqur fikrlay oladigan shaxsga aylantiradi.

Xulosa va tavsiyalar

Ko‘p tillilik inson ongiga, fikrlashiga va shaxsiyatiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki insonning tafakkur oynasi, hissiyotlarini ifodalash va qaror qabul qilish mexanizmidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ikki yoki undan ortiq til bilgan insonlar muammolarni turlicha yondashuv bilan hal qiladi, o‘z hissiyotlarini boshqacha ifodalaydi va shaxsiyatining turli qirralarini namoyon qiladi.

Shu bois ko‘p tillilik faqatgina global imkoniyatlarni kengaytiruvchi vosita emas. Bu ongni rivojlantiruvchi, shaxsiyatni boyituvchi va insonni turli vaziyatlarga moslashuvchan qiluvchi kuchdir.

Tavsiyalar:

1. Yoshlar imkon qadar bir nechta til o‘rganish orqali fikrlash doirasini kengaytirsin.
2. Tilni faqat muloqot vositasi sifatida emas, balki tafakkur va shaxsiyatni rivojlantirish quroli sifatida ishlatish lozim.
3. Har bir yangi til insonning ichki dunyosini yanada boyitadi va ijtimoiy muhitga moslashuvchanligini oshiradi.

Natijada, ko‘p tillilik – bu insoniyatning nafaqat madaniy, balki psixologik rivojlanishi uchun ham muhim omil. Tilni chuqur o‘rganish, yangi tillarda o‘ylash va o‘z

fikrini ifodalash orqali inson o‘z ongini kengaytiradi va dunyoni turlicha ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotsky, L.S. (1986). *Thought and Language*. MIT Press.
2. Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge University Press.
3. Pavlenko, A. (2005). *Emotions and Multilingualism*. Cambridge University Press.
4. Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and Reality*. Harvard University Press.
5. Kroll, J.F., & Bialystok, E. (2013). *Understanding the consequences of bilingualism for language processing and cognition*. *Journal of Cognitive Psychology*, 25(5), 497–514.
6. Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. Harcourt, Brace.
7. Nicoladis, E., & Genesee, F. (1997). *Language acquisition in bilingual children: Age and context effects*. *Applied Psycholinguistics*, 18(2), 123–148.
8. Pavlenko, A. (2014). *The Bilingual Mind: And What It Tells Us About Language and Thought*. Cambridge University Press.
9. Costa, A., Hernández, M., & Sebastián-Gallés, N. (2008). *Bilingualism aids conflict resolution: Evidence from the ANT task*. *Cognition*, 106(1), 59–86.
10. Grosjean, F. (2008). *Studying Bilinguals*. Oxford University Press.